

*Мировська Анна Всеволодівна –
ад'юнкт кафедри криміналістики Націо-
нальної академії внутрішніх справ*

Проблеми правового регулювання використання спеціальних знань у розслідуванні фальшивомонетництва

У статті наведено правову модель інституту використання спеціальних знань у діяльності слідчого. Розглянуто проблеми правового регулювання використання спеціальних знань у розслідуванні фальшивомонетництва, висловлено пропозиції та зроблено рекомендації щодо вдосконалення кримінально-процесуального законодавства з метою підвищення ефективності прийомів використання спеціальних знань у ході розкриття та розслідування фальшивомонетництва.

Ключові слова: правове регулювання, спеціальні знання, спеціаліст, фальшивомонетництво.

Постановка проблеми. Сьогодні стрімко зростає роль спеціальних знань у розслідуванні фальшивомонетництва, що пов'язано, передусім, із тенденцією підвищення “технологічності” вчинення цієї категорії злочинів. Підґрунтям покращання якості та скорочення тривалості розслідування фальшивомонетництва є посилення використання науково-технічних методів. Іншою обставиною, яка потенційно призводить до розширення практики використання спеціальних знань у розслідуванні даного виду злочинів, є розвиток нових технологій і методик експертного дослідження, що дозволяє експертам вирішувати раніше недосяжні завдання. Особливо важливою є розробка нових і вдосконалення наявних техніко-криміналістичних засобів і методів збирання та дослідження доказів, зокрема, на основі широкого використання спеціальних знань із різних сфер науки і техніки. Враховуючи зміни, що відбуваються в кримінально-процесуальному законодавстві, в Законі України “Про судову експертизу”, відомчій нормативно-правовій базі, практиці використання спеціальних знань при розслідуванні фальшивомонетництва виникає необхідність наукового аналізу сучасних проблем і перспектив правового регулювання викорис-

тання спеціальних знань у розслідуванні зазначеної категорії злочинів. Дані обставини дозволяють віднести проблему, що розглядається, до числа актуальних.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід відзначити наукову цінність розробок деяких питань правового регулювання використання спеціальних знань у розслідуванні злочинів у працях В. С. Бондара, О. В. Граве, О. В. Гусева, Р. Є. Дьоміної, М. С. Жука, І. І. Золотухіна, В. Д. Корми, Є. Д. Лук'янчикова, Г. М. Надгорного, В. Д. Нагнойного, Б. В. Романюка, М. Я. Сегає, В. В. Семенова, Т. Д. Телегіної, М. Г. Щербаковського та інших. Проте, значна частина теоретичних і прикладних питань даної тематики на сьогоднішній день залишилася без розгляду або є дискусійною. Аналіз розглядуваної проблеми свідчить, що ступінь її наукового опрацювання недостатній, потребує комплексного підходу й більш глибокого вивчення.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є аналіз нормативно-правових актів, що регулюють використання спеціальних знань у розслідуванні фальшивомонетництва, формулювання на цій основі науково-практичних рекомендацій щодо врегулювання використання спеціальних знань у процесі розслідування даного виду кримінальних справ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Діюче законодавство визначає лише дві основні форми використання спеціальних знань: участь спеціаліста в проведенні окремих слідчих дій і судову експертизу [1, с. 73]. Однак, багаторічна слідча практика розслідування фальшивомонетництва свідчить про використання більшої кількості видів криміналістичних знань [2, с. 46; 3, с. 296]. Слід вважати позитивним намагання розробників проекту нового КПК України розширити форми використання спеціальних знань. На відміну від чинного КПК України, в проекті КПК України регулюється консультативна діяльність спеціаліста в письмовій формі (ст. 70), а також його участь у попередній перевірці інформації про злочин (ст. 198, 199); можливість призначення судової експертизи до порушення кримінальної справи (п. 7 ст. 275); можливість поміщення знярядь Учинення злочину до криміналістичних колекцій експертних установ (ст. 163) [4].

Б. В. Романюк не погоджується з авторами (Г. І. Грамовичем, Є. І. Зуєвим, Г. Г. Зуйковим, Ю. О. Калінкіним, Ю. Д. Федоровим та іншими), які вважають, що законодавством урегульовано лише дві форми використання спеціальних знань на досудовому слідстві, а в основі їх поділу лежать окремі слідчі дії тощо. Дані думки щодо правового регулювання використання спеціальних знань, на думку Б. В. Романюка, є наслідком різного тлумачення науковцями понять “спеціальні знання” та “спеціаліст” і не зовсім правильного визначення поняття “форма” та змісту процесуальних норм. Під формою використання

спеціальних знань у кримінальному процесі слід розуміти те, чим виражається їх сукупний продукт, а носіїв цих знань варто віднести до суб'єктів їх використання. А визнавати, як це пропонується, ще й непроцесуальну форму використання спеціальних знань, неприпустимо, на чому також наголошують В. К. Лисиченко і В. В. Циркаль [5, с. 51].

Проблема оптимізації використання спеціальних знань у розслідуванні фальшивомонетництва є багатоаспектною. Діючий механізм використання спеціальних знань у слідчій практиці розслідування злочинів зазначеної категорії поки що не є інтегрованою взаємодіючою системою, об'єднаною єдиними методологічними, науково-методичними, організаційними та правовими засадами. По-перше, облікова діяльність не має процесуального статусу і не є повноправною формою використання спеціальних знань, вона носить факультативний і довідковий характер, а отримані результати не мають доказового значення. По-друге, на законодавчому рівні не визначено функції спеціаліста-криміналіста під час проведення слідчих дій та процесуальну форму фіксації їх результатів [6, с. 90; 7, с. 38; 8, с. 153]. По-третє, процес техніко-криміналістичного забезпечення відбувається без повного врахування інформаційних можливостей криміналістичної характеристики конкретних видів злочинів. Це призводить до відсутності чіткої кореляції зазначених видів спеціальних знань і дискретності процесу техніко-криміналістичного забезпечення розслідування злочинів [1, с. 74].

Суттєво мінімізує потенційні можливості використання спеціальних знань у розслідуванні фальшивомонетництва неналежне правове регулювання їх використання в обліковій діяльності. З даним видом криміналістичної діяльності опосередковано пов'язані ст. ст. 2, 4, 22 КПК України. Крім того, статтею 199 КПК України слідчому надано право винести постанову про вилучення або відібрання зразків, проте дана норма пов'язується лише з проведенням експертизи. Деякі аспекти правового регулювання розглядуваного питання регламентовані на рівні законів. Так, статтею 9 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" передбачається можливість надання даних про особу з автоматизованих інформаційних систем на запит органів розслідування, а пунктами 11 та 13 ст. 11 Закону України "Про міліцію" – право міліції вести профілактичний облік правопорушників, криміналістичний та оперативний облік і використовувати дані цих обліків, проводити фотографування, звукозапис, кіно- і відеозйомку, дактилоскопію осіб, які затримані за підозрою у вчиненні злочину, взяті під варту, звинувачуються у вчиненні злочину. Більш докладно використання спеціальних знань регламентується відомчими нормативно-правовими актами. Відсутність ефективного правового механізму пояснюється, зокрема, недостатнім теоретичним опрацюванням даного питання.

Варто звернути увагу на відсутність чіткого регулювання можливості витребування інформації, що міститься в криміналістичних обліках стосовно стадії кримінального процесу, хоча в багатьох випадках необхідність перевірки за експертно-криміналістичними обліками виникає саме на стадії порушення кримінальної справи. Чинний КПК України не регламентує дослідницьку діяльність спеціаліста щодо використання криміналістичних обліків, назву процесуального документа, в якому викладено результати дослідження [9, с. 88]. Тому слід погодитися з Н. І. Долженком у тому, що результати перевірки за криміналістичними обліками не можуть розглядатися як доказ у вигляді “іншого документа” [10, с. 76].

Введення в кримінально-процесуальне доказування висновку спеціаліста за результатами облікової діяльності в конкретних кримінальних справах, як самостійного джерела доказів, актуалізує необхідність вирішення низки питань щодо його допустимості в кримінальному процесі. Для перевірки результатів використання криміналістичних обліків і введення їх у кримінальний процес, слідчий, згідно зі ст. 196 КПК України, призначає відповідну криміналістичну експертизу. При цьому втрачається час, затягуються терміни розслідування кримінальних справ [9, с. 91]. Отже, результати використання спеціальних знань у обліковій діяльності в ході розслідування фальшивомонетництва доцільно було б оформляти у вигляді висновку спеціаліста, який має силу джерела доказів. Це надасть можливість використання експертних технологій без призначення судової експертизи в умовах дефіциту часу, наприклад, на стадії порушення кримінальної справи, ухвалення тактичних рішень тощо. Це, відповідно, потребує внесення змін до ч. 2 ст. 65 та ч. 3 ст. 66 КПК України.

Р. С. Дьоміна у зв'язку з цим зазначила, що в КПК України повинен бути розділ, пов'язаний з особливостями використання в доказуванні криміналістичних обліків [11, с. 11]. В. С. Бондар вважає, що вирішення цього завдання можливе лише за умови багаторівневого правового врегулювання використання зазначених обліків – КПК України, Законом України “Про облік та облікову діяльність у правоохоронних органах” і відомчими нормативними актами [9, с. 92].

Правовий статус спеціаліста, як учасника кримінального процесу, діючим законодавством регламентований неналежно, у зв'язку з чим виникають проблеми, пов'язані з його участю в розслідуванні фальшивомонетництва. До проблем, що вимагають законодавчого вирішення, належать: відсутність встановленого КПК України порядку залучення спеціаліста в кримінальне судочинство на стадії порушення кримінальної справи; відсутність відповідальності спеціаліста за неявку, завідомо неправдиві показання та висновки, розголошення даних, отриманих ним на стадії порушення кримінальної справи, а також можливості застосування до нього заходів примусу (наприклад, за неявку за викликом слідчого, дізнавача без поважних причин тощо) [12, с. 16]. Наявні проблеми

в кримінально-процесуальному законодавстві й щодо висновку і показань спеціаліста. Необхідно ввести нові форми процесуальних бланків, зокрема, “Постанови про запрошення спеціаліста для надання висновку”, “Висновку спеціаліста”, “Протоколу допиту спеціаліста” [13, с. 12].

Діючим законодавством не передбачено так звані перевірочні дослідження, їх результати не є доказами, а документи, в яких відображено результати дослідження, – джерелами доказів [14, с. 39]. Тому після порушення кримінальної справи з метою визначення різних обставин учинення фальшивомонетництва, спеціальні знання використовуються в формі судової експертизи для одержання доказової інформації з матеріальних джерел (ст. 75 КПК України) [15, с. 39]. Вчені пропонують різні, іноді суперечливі, шляхи вирішення цієї проблеми. Можна виділити дві групи пропозицій. Перші обґрунтовують проведення перевірочних досліджень у межах діючого законодавства. Другі спрямовані на зміну процесуального законодавства з метою правового регулювання проведення перевірочних досліджень і надання їх результатам доказового значення [15, с. 42 ; 16, с. 176]. Виходячи з реалій слідчої та експертної практики й у зв'язку з тим, що перевірочні та експертні дослідження з методичної точки зору не відрізняються, ми підтримуємо думку тих учених, які пропонують узаконити проведення судової експертизи до порушення кримінальної справи.

З метою вирішення виявлених проблем необхідно зробити конкретні пропозиції щодо внесення змін і доповнень у діюче кримінально-процесуальне законодавство, які повинні стосуватися закріплення поняття “спеціальні знання” в Законі України “Про судову експертизу”; залучення спеціалістів у процесуальних і непроцесуальних формах; взаємодії слідчих із спеціалістами на всіх етапах провадження у справі, зокрема, під час призначення та проведення судових експертиз, а також у ході оцінки отриманого висновку; поєднання ефективних форм і методів використання спеціальних знань у ході розслідування фальшивомонетництва тощо [13, с. 15]. Також необхідно привести відомчі правові акти правоохоронних органів у відповідність із нормами КПК України, що регулюють участь спеціаліста в розслідуванні злочинів.

На нашу думку, варто доповнити КПК України положенням про можливість допиту спеціаліста, в ході якого можна буде, наприклад, уточнити використані ним під час проведення конкретної слідчої дії техніко-криміналістичні засоби і методи, досягнуті результати попередніх досліджень тощо. Це дозволить вирішити багато питань, що існують на даний час як у практичній діяльності, так і в теоретичній розробці питань використання спеціальних знань у розслідуванні фальшивомонетництва.

В чинному кримінально-процесуальному законодавстві також необхідно: а) визначити процесуальний статус спеціаліста-криміналіста щодо ведення обліків у кримінальних справах і процесуальну форму їх використання; б) надати статус самостійного процесуального суб'єкта (шляхом

прийняття в КПК України спеціального підрозділу “Участь спеціаліста у проведенні слідчих дій”) з чітким визначенням його функцій і форм їх фіксації; в) урегулювати порядок призначення і проведення комплексних експертиз [1, с. 75].

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновок про необхідність застосування комплексного підходу до законодавчого та відомчого нормативно-правового регулювання використання спеціальних знань у розслідуванні фальшивомонетництва. Потребує розробки нова ефективна нормативна технологія кримінально-процесуального регулювання використання спеціальних знань у слідчій діяльності, що спирається не на сукупність розрізнених норм, а на цілісний правовий інститут.

Список використаних джерел

1. Бондар В. С. Інтегративна модель використання спеціальних криміналістичних знань у кримінальному судочинстві / В. С. Бондар, М. Я. Сегай // Вісник Акад. адвокатури України. — 2008. — № 3 (13). — С. 72–75.
2. Гончаренко В. И. Использование данных естественных и технических наук в уголовном судопроизводстве (методолог. вопросы) / В. И. Гончаренко. — К.: Вища школа, 1980. — 160 с.
3. Гусев А. В. О концепции неэкспертной реализации специальных криминалистических познаний в уголовном судопроизводстве / А. В. Гусев // Ученые-криминалисты и их роль в совершенствовании научных основ уголовного судопроизводства : мат-лы вузов. юбил. науч.-прак. конф. (к 85-летию со дня рождения Р. С. Белкина) : [в 2-х ч.]. — Ч. 1. — М.: Акад. управления МВД России, 2007. — С. 295–297.
4. Проект Кримінально-процесуального кодексу України : реєстраційний № 3456-д від 18 листоп. 2005 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України : офіційний веб-сайт. — Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=26190.
5. Романюк Б. В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Богдан Васильович Романюк. — К., 2002. — 222 с.
6. Гусев А. В. О совершенствовании правовых основ криминалистической регистрации / А. В. Гусев // Вестник криминалистики. — М.: Спарк, 2006. — № 3 (19). — С. 89–91.
7. Пашко В. И. Научные и методические основы организации и использования экспертно-криминалистических учётов органов внутренних дел Украины : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Владимир Иванович Пашко. — К., 1995. — 179 с.
8. Стринжа В. К. Процесуальні питання використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві / В. К. Стринжа, Г. М. Надгорний, М. Я. Сегай // Вісник Акад. правових наук України. — 1994. — № 2. — С. 151–155.
9. Бондар В. С. Правові засади оптимізації використання спеціальних криміналістичних знань в обліковій діяльності при розслідуванні злочинів / В. С. Бондар // Вісник Луганськ. держ. ун-ту внутр. справ імені Е. О. Дідоренка. — 2010. — № 1. — С. 87–95.

10. Долженко Н. И. Правовой статус информации, полученной при проверке по криминалистическим учетам / Н. И. Долженко // Вестник криминалистики. — М. : Спарк, 2007. — № 2 (22). — С. 75-77.

11. Демина Р. Е. Проблемы криминалистической регистрации и ее использования в расследовании преступлений : автореф. дис. на соиск. ученой степени канд. юрид. наук. : спец. 12.00.09 “Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза ; оперативно-розыскная деятельность” / Р. Е. Демина. — Саратов, 2001. — 24 с.

12. Граве А. В. Использование специальных знаний в стадии возбуждения уголовного дела о незаконном экспорте (передаче) товаров и технологий двойного назначения : автореф. дис. на соиск. ученой степени канд. юрид. наук. : спец. 12.00.09 “Уголовный процесс, криминалистика ; оперативно-розыскная деятельность” / А. В. Граве. — М., 2010. — 31 с.

13. Сердюков А. В. Использование специальных знаний при раскрытии и расследовании умышленного причинения вреда здоровью : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук. : спец. 12.00.09 “Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза ; оперативно-розыскная деятельность” / А. В. Сердюков. — М., 2006. — 22 с.

14. Григорьев В. Н. Обнаружение признаков преступлений органами внутренних дел : учеб. пособие / В. Н. Григорьев. — Ташкент : ТВШ МВД СССР, 1986. — 85 с.

15. Щербаковский М. Г. Використання спеціальних знань на стадії порушення кримінальної справи / М. Г. Щербаковський, І. І. Золотухін // Вісник Нац. ун-ту внутр. справ. — 1997. — № 1. — С. 38-44.

16. Нагнойный Я. П. О возможности назначения судебной экспертизы до возбуждения уголовного дела / Я. П. Нагнойный // Криминалистика и судебная экспертиза. — 1967. — № 4. — С. 174-178.

В статье отображена правовая модель института использования специальных знаний в деятельности следователя. Рассмотрены проблемы правового регулирования использования специальных знаний в расследовании фальшивомонетничества, высказаны предложения и приведены рекомендации по усовершенствованию уголовно-процессуального законодательства с целью повышения эффективности приемов использования специальных знаний в ходе раскрытия и расследования фальшивомонетничества.

The law model of the special knowledge usage institute in the activity of the inquiry is brought forward. The problems of the law regulation of the special knowledge usage in the investigation of the forgery are reflected, proposals are expressed and recommendations as to the improvement of the criminal-procedural legislation with the aim of the increase of the special knowledge usage methods effectiveness in the course of disclosure and investigation of the forgery are made.

Стаття надійшла до редакції журналу 10 червня 2011 року.